

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Теоретико-методичні засади сталого розвитку гірських територій.....	11
1.1. Основні положення теорії сталого розвитку та проблеми її регіональної адаптації	11
1.2. Особливості соціально-економічних та екологічних процесів в умовах гірських територій	32
1.3. Зарубіжний досвід управління розвитком гірських територій.....	46
Висновки до розділу 1.....	61
Розділ 2. Дослідження соціально-економічної та екологічної ситуації в гірських районах Українських Карпат	64
2.1. Оцінка сучасного стану природно-ресурсного потенціалу	64
2.2. Аналіз рівня економічного розвитку гірських територій (на прикладі Львівської області)	79
2.3. Характеристика соціальної сфери гірських територій (на прикладі Львівської області)	100
Висновки до розділу 2	113
Розділ 3. Шляхи вдосконалення управління гірськими територіями на засадах сталого розвитку	117
3.1. Методичні засади комплексної оцінки рівня розвитку гірських територій	117
3.2. Концептуальна модель формування та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій	129
3.3. Удосконалення соціально-економічних механізмів реалізації принципів сталого розвитку гірських територій.....	150
Висновки до розділу 3	171
Висновки	175
Використана література	179
Додатки	198

ВСТУП

Актуальність теми. Збільшення населення Землі та обсягів матеріального виробництва у ХХ ст. призвело до ситуації, коли подальший успішний розвиток економіки за рахунок залучення все більшого обсягу природних і матеріальних ресурсів стає неможливим. Перед суспільством гостро постало завдання охорони природи та раціонального використання її ресурсів, збереження та підтримки екологічної рівноваги в системі “суспільство-природа”, оскільки нормальний стан природного середовища – найважливіша умова розвитку соціальної системи. Все це призвело до усвідомлення людством необхідності розробки концепції світового економічного розвитку, яка б враховувала екологічні обмеження та визначала відповідальність теперішніх поколінь перед майбутніми. Такою концепцією став “Порядок денний на ХХІ століття”, прийнятий у Ріо-де-Жанейро на Конференції ООН з довкілля і розвитку у 1992 р. У цьому документі декларується перехід до сталого розвитку, який створює умови для гармонізації відносин людини і природи, є новою стратегією існування на ХХІ століття і розглядається як соціально-економічний прогрес, який забезпечує високу якість довкілля і здорову економіку всіх народів світу.

Після конференції ООН з довкілля та розвитку одним з найважливіших елементів сталого розвитку глобальної екосистеми було визнано гірські території Землі, яким належить значна роль у збереженні соціальної та політичної стабільності всього суспільства. Незважаючи на певні можливості щодо саморозвитку гірських територій, складні умови гір не дозволяють забезпечити місцевому населенню достатній рівень життя, що зумовлює появу негативних соціально-економічних та екологічних тенденцій, які без зовнішнього втручання неминуче призводять до погіршення демографічної ситуації, зростання соціальної напруги, знищення природних багатств. Генеральна Асамблея ООН проголосила 2002 рік Міжнародним Роком Гір

(ІУМ-2002), що є ознакою надзвичайної важливості та екологічної, культурної і соціально-економічної цінності гірських районів.

Гострота соціально-економічних та екологічних проблем гірських районів Українських Карпат обумовлена не тільки специфічними умовами гір та пов'язаними з цим труднощами життєдіяльності горян, але й складними проблемами реформування економіки країни та виходу її з економічної кризи. Це стосується як рівня економічного розвитку та раціонального використання природно-ресурсного потенціалу, так і стану демографічних та соціальних процесів і особливо рівня якості життя гірського населення. Шляхи розв'язання проблем регіонального розвитку ніколи не залишалися поза увагою економічної науки. З переходом суспільства на засади сталого розвитку їх актуальність ще більше зросла. Теоретичні основи сталого розвитку розробляються вітчизняними вченими: Є. Буравльовим, В. Волошиним, Л. Гринів, М. Голубцем, З. Герасимчук, М. Долішнім, Б. Данилишиним, С. Дорогунцовим, Л. Мельником, І. Продіусом, О. Ральчуком, Л. Руденком, В. Трегобчуком, А. Федорищевою, С. Харічковим та ін. Проблеми регіонального розвитку у взаємозв'язку соціальних, економічних та екологічних процесів знаходять відображення у роботах П. Беленького, Є. Бойка, Б. Буркинського, М. Долішнього, Ф. Заставного, С. Злупка, М. Козоріз, В. Кравціва, М. Лендела, І. Лукінова, М. Мальського, С. Писаренко, Я. Побурка, Л. Семів, О. Шаблія, М. Чумаченка та інших вчених. Питанням розвитку гірських територій присвячені праці Ю. Баденкова, Е. Брюгера, М. Жука, Л. Люкшандерля, Е. Мартіненго, П. Мессерлі, Ю. Стадницького.

Однак, проблеми стратегічного управління гірськими територіями на засадах сталого розвитку потребують подальших досліджень. Необхідність врахування специфічних регіональних чинників при формуванні та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій визначили напрям дослідження, мету і структуру дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана у відповідності з напрямом наукових досліджень, передбачених планом НДР Інституту регіональних досліджень НАН України, та регіональних наукових програм розвитку Карпатського регіону. Найважливішими з цих робіт є держбюджетні теми: “Соціально-економічні механізми реалізації регіональної екологічної політики” (№ державної реєстрації 0100U000832), “Концептуальні основи формування політики освоєння рекреаційного потенціалу регіону та механізми її реалізації в ринкових умовах” (№ державної реєстрації 0102U000430); та госпдоговірні: “Розробка програми розвитку рекреаційного комплексу Львівської області” (№ державної реєстрації 0102U000432).

Мета та основні завдання наукового дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних та методичних засад сталого розвитку гірських територій та розробка механізмів формування та реалізації стратегії сталого розвитку гірських районів Українських Карпат.

У відповідності з метою дослідження були визначені наступні завдання:

- дослідити передумови та закономірності переходу суспільства до сталого розвитку;
- дослідити проблеми адаптації теорії сталого розвитку до регіональної специфіки гірських територій;
- дослідити особливості гірських територій та розробити класифікацію факторів, що визначають специфіку їх еколого-економічного та соціального розвитку;
- проаналізувати зарубіжний досвід управління розвитком гірських територій з метою визначення можливостей його використання у вітчизняній практиці;
- проаналізувати соціально-економічну та екологічну ситуацію в гірських районах Українських Карпат;

- розробити методичні засади комплексної оцінки рівня розвитку гірських районів;

- визначити шляхи вдосконалення стратегічного управління гірськими територіями на засадах сталого розвитку.

Об'єкт дослідження – процес еколого-економічного та соціального розвитку гірських територій Українських Карпат.

Предмет дослідження – принципи та механізми ефективного управління розвитком гірських територій за критеріями сталого розвитку.

Методи дослідження. Теоретичною основою проведених досліджень є положення сучасної економічної теорії управління регіональним розвитком, концепція сталого розвитку, зокрема рішення Конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро – 1992, Йоганнесбург – 2002) та Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (Київ, 2003). В роботі використані наукові праці вітчизняних і зарубіжних економістів з проблем сталого регіонального розвитку; законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови Кабінету Міністрів України; статистична та звітна інформація, яка характеризує рівень соціально-економічного розвитку гірських районів Українських Карпат, матеріали досліджень Інституту регіональних досліджень НАН України, результати власних досліджень автора. В процесі виконання роботи застосовувались загальноприйняті в економічній науці методи:

- монографічний – при дослідженні передумов та закономірностей переходу суспільства до сталого розвитку;
- системний підхід – при дослідженні проблем регіональної адаптації теорії сталого розвитку;
- економічний аналіз – при дослідженні соціально-економічної та екологічної ситуації в гірських районах Українських Карпат;

- SWOT-аналіз – при розробці стратегії сталого розвитку гірських районів з метою визначення наявних конкурентних переваг гірських районів та їх слабких сторін;
- економіко-математичне моделювання – при розробці методичних засад комплексного аналізу рівня розвитку гірських територій.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає у розробці теоретико-методичних засад переходу гірських територій Українських Карпат до сталого розвитку. Основні результати, які визначають наукову новизну та виносяться на захист полягають у наступному:

вперше:

- обґрунтовано структуру і розкрито зміст соціально-економічного механізму реалізації принципів сталого розвитку гірських територій, основними складовими якого є: ринкові механізми управління розвитком; державна політика підтримки гірських територій та повноцінна інтеграція у європейські структури реалізації гірської політики; участь місцевих громад та органів місцевого самоврядування у вирішенні проблем розвитку; розробка цільових галузевих та комплексних регіональних програм;

удосконалено:

- методичний підхід до дослідження гірського регіону як надскладної соціально-еколого-економічної системи, до складу якої входить сукупність взаємозв'язаних природних, економічних та екологічних компонентів, яка має власну мету розвитку, здатна до самоорганізації, що відображається на стані її розвитку; обґрунтовано структуру та схему взаємодії складових регіональної соціально-еколого-економічної системи в умовах сталого розвитку;
- методику комплексної оцінки рівня розвитку гірських територій, яка на відміну від існуючих, базується на порівнянні умов та результатів розвитку за комплексом ознак на фоні відповідних середньообласних

показників, що характеризують соціальний, економічний та екологічний стан гірських районів;

отримали подальший розвиток:

- система вибору класифікаційних ознак та факторів, що визначають специфіку та особливості розвитку гірських територій. Розроблена в роботі класифікація факторів побудована за ознаками: об'єкту впливу (географічні, екологічні, соціальні, економічні фактори); характеру дії (сприятливі та обмежуючі); рівня дії (загальні та специфічні);
- концептуальні засади переходу гірських районів до сталого розвитку, на основі сформульованих принципів та запропонованої концептуальної моделі формування та реалізації стратегії сталого розвитку;
- засади формування системи сприяння розвитку підприємництва в гірських умовах на різних етапах реалізації стратегії переходу до сталого розвитку гірських територій.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості застосування запропонованих методичних підходів та рекомендацій при формуванні та реалізації стратегії сталого розвитку гірських територій. Результати виконаних досліджень знайшли впровадження при формуванні регіональної політики розвитку Карпатського регіону. Зокрема, результати дисертаційного дослідження використані у “Концепції розвитку санаторно-курортної сфери, туризму і відпочинку у Львівській області”, схваленій рішенням колегії Львівської обласної державної адміністрації від 1 лютого 2002 року. Пропозиції, викладені в доповідній записці “Соціально-економічний стан гірських районів Львівської області та шляхи його покращення” використовуються головним управлінням економіки при розробці щорічних програм соціально-економічного розвитку Львівської області (лист головного управління економіки Львівської обласної державної адміністрації від 04.02.2005 р. №22-1/4-286).

Основні положення, висновки і пропозиції, викладені в аналітичній записці “Про пріоритетні напрями розвитку рекреаційної сфери у Карпатському регіоні” використані при розробці стратегії економічного та соціального розвитку Львівської області до 2010 року та при плануванні діяльності Ради з туризму Карпатського регіону (лист Львівської облдержадміністрації від 02.04.2003 р. № 529-1308/8-10).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати отримані автором особисто. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використані лише ті положення, які є результатом особистої роботи здобувача. Конкретний доробок здобувача у цих працях вказаний в авторефераті.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати дисертаційної роботи пройшли апробацію і доповідались на міжнародних, всеукраїнських та регіональних конференціях. Зокрема, на V Міжнародному конгресі українських економістів “Україна в XXI столітті: концепції та моделі економічного розвитку” (Львів, 2000); на міжнародній науково-практичній конференції “Підприємництво в Україні: проблеми і шляхи розвитку” (Львів-Дрогобич-Трускавець, 2000); на регіональній науково-практичній конференції “Стратегія сталого розвитку Закарпаття: еколого-економічні та соціальні моделі” (Ужгород, 2001), на міжнародній конференції “Гори і люди (у контексті сталого розвитку)” (Рахів, 2002), на XIV Міжнародній науково-практичній конференції “Формування стратегії розвитку регіону на інноваційній основі” (Чернівці, 2004), на науково-практичній конференції “Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу як чинник оптимізації просторового розвитку регіонів” (Луцьк, 2004).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 17 наукових праць, з них 11 у фахових виданнях ВАК України. Загальний обсяг публікацій – 23,99 д.а., з яких 9,42 д.а. належить особисто автору.

Обсяг та структура роботи.

Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Повний обсяг роботи – 204 сторінки комп'ютерного тексту, в тому числі основний текст – 197 сторінок, з яких 12 повністю займають таблиці і рисунки, 27 таблиць, 10 рисунків; 3 додатки на 7 сторінках. Список використаних джерел включає 194 позиції і займає 20 сторінок.